

ZAPISI O RATNIM BRIGADAMA

43

Z a i z d a v a č a
direktor NIU »NARODNA ARMIJA«
ŠIME KRONJA, pukovnik

G l a v n i i o d g o v o r n i u r e d n i k
MENSUR SEFEROVIC, pukovnik

R e c e n z i j a
VUK KOVACIC, general-major
ZARKO STILINOVIC, publicist

IVO FERENCA

PARTIZANI
JUŽNE
DALMACIJE

TRINAESTA JUZNODALMATINSKA
NARODNOOSLOBODILACKA UDARNA BRIGADA

»NARODNA ARMIJA«
Beograd, 1975.

BRIGADA JE ODLIKOVANA:

*Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvijezdom
Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem*

*Naredbom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske br.
17 od 3. XII 1944. godine Trinaestoj južnodal-
matinskoj brigadi dodijeljen je naziv udarna*

TU SE RODILA BRIGADA

Otocima odjekuju 'partizanske puške # Preko mora u borbu ® Napad na talijanske brodove • Podvig Ivana Radulja # Legendarni Morđin Crni © Okupator i domobranske sluge su položili oružje

Započeo je i treći ratni septembar, a malo je tko na Pelješcu, Korčuli, Mljetu i Lastovu brinuo o berbi vinograda, punih žutih i tamnomodrih grozdova, ili o ribljim jatima što su brazdala morem. Predosjećajući svoj brzi kraj talijanski okupator je postojao sve brutalniji, pa je, u to vrijeme, u ovom dijelu Dalmacije svaki odrasli muškarac bio više nego ikada u opasnosti da postane žrtva te soldateske.

Premda je bilo više nego jasno da je fašističkoj Italiji odzvonilo, ni najveći optimisti nisu mogli ocijeniti da je čas kapitulacije blizu, a još manje predviđjeti kakve će goleme razmjere doživjeti razvoj NOB u ovom kraju.

Na Pelješcu, Korčuli i Mljetu malobrojni partizanski odredi hrabro su se nosili s daleko nadmoćnijim talijanskim i ustaško-domobranskim jedinicama. Ali, oni nisu bili u stanju da bez masovne akcije stanovništva spriječe povlačenje okupatora, da ga razoružaju i prekinu njegove krvave represalije. Sve do prvih dana septembra 1943. godine nicali su grobovi strijeljanih talaca i zgarišta popaljenih domova. Na Pelješcu i Korčuli Talijani su ubili oko 200 talaca, među kojima i 74 žene. Fašisti nisu štedjeli ni objekte od

historijskog značaja, pa je, tako, u Donjoj Vručici na Pelješcu pretvoren u pepeo i crkveni arhiv star nekoliko stoljeća.

Stotine stanovnika ovog dijela južne Dalmacije, starci, žene i djeca, čekali su zlu sudbinu u zatvorima u Janjini, Trpnju, Korčuli, Dubrovniku, dok ih je još veći broj čamio u koncentracionim logorima na zloglasnoj Mamuli, Prevlaci i na dalekim Liparima.

Tri stotine dana neprekidno, od početka novembra 1942. godine, držali su Talijani blokadu na kopnu i moru oko Pelješca i Mljeta. Otevši sve brodove, čak i čamce na vesla, te zabranivši stanovništvu kretanje izvan mjesta boravka, okupator je osudio na gladovanje gotovo deset tisuća ljudi. Ali time nije ugušio narodnooslobodilački pokret.

U izvještaju 14. domobranske pukovnije, od 28. aprila 1943. godine, upućenom 6. domobranskoj diviziji pod naslovom »Položaj na Pelješcu«, ovako se ocjenjuje ta blokada: »Stanje pučanstva je očajno, ribarenje je zabranjeno, ni zrno prosa ne smije se uvesti, ni izvesti. Težak više ne može nositi objed u polje, niti mu ga tko smije donijeti. Time je otežano i obrađivanje zemlje. Glad prijeti i već kosi u ovom kraju«.

Poluotok Pelješac s oko sedam tisuća stanovnika bio je, međutim samo na papiru pod vlašću Nezavisne Države Hrvatske. Otoke Korčulu, s dvadeset tisuća i Mljet, s oko dvije tisuće stanovnika, ti isti naricatelji nad stanjem pučanstva, zajedno s ustaškom subraćom, velikodušno su prepustili svojim fašističkim gospodarima, tzv. Rimskim ugovorom, u maju 1941. godine. Lastovo — nerazdvojni dio ove regije — s oko tisuću i osam stotina žitelja, Talijani su, zajedno s Istrom, Zadrom, Cresom, Lošinjem i nekim manjim otocima, prigrabili još 1918. godine. To prisvajanje krajeva u kojima su odavnina živjeli Hrvati i Slovenci priznali su vlastodršci ondašnje Jugoslavije ugovorom u Rapalu, 1920. godine, jer im se žurilo da se

što prije okrenu unutrašnjim problemima, prvenstveno borbi protiv radničke klase.

U anektirano područje, tj. na Korčulu i Mljet, upućeni su iz Italije načelnici općina, suci, učitelji, policajci i drugi činovnici, da bi se što prije proveo proces talijanizacije stanovništva. Talijanski je bio jedini službeni jezik u školama i drugim ustanovama. U spiskovima i dokumentima samovoljno su potalijančena imena i prezimena ljudi. Svi javni natpisi i nazivi ulica su izmijenjeni, a spomenici kulture od nacionalnog značaja uklonjeni ili uništeni.

Nasilnoj talijanizaciji i fašizaciji, kao i ustaško-domobranskom »novom poretku« na Pelješcu, suprotstavio se, na čelu s komunistima, čitav narod. Ali to još nije bila beskompromisna spremnost na oružanu borbu. Poslije poziva Komunističke partije na ustanak, sredinom jula 1941. godine, najveći broj korčulanskih komunista prelazi u ilegalnost. Tokom ljeta u partizanskom logoru stvaralo se pozitivno raspoloženje među komunistima, i spoznaja da borba protiv fašizma ne smije biti ograničena samo na sopstveno mjesto i otok, već da traži odlazak na kopno, u druge krajeve gdje se bije ova bitka. Tako je odlučeno da se borci s Korčule što prije prebace u južnu Hercegovinu, gdje su već djelovali partizanski odredi. Veza sa Hercegovinom je uspostavljena, ali razne teškoće u prebacivanju su uskoro preinačile tu odluku, pa su borci kasnije upućivani u Mosor i Biokovo.

Komunistička partija je još 1919. godine na ovom otoku imala svoje uporište, posebno u dva najveća mjesta — Blatu i Vela Luci. Krajem 1941. godine na otoku je djelovalo 18 ćelija s 91 članom Partije, 102 kandidata i 130 članova SKOJ-a. Partizanski odred, formiran 1. maja 1942. godine, započinje u ljeto oružane akcije. Općinski NOO obrazovani su tokom 1942. godine u svim mjestima, a kotarski NOO bio je izabran 27. januara 1943. godine.

Na Korčuli, koja nije šira od osam kilometara, Talijani su držali karabinjerske stanice gotovo u svim većim mjestima. Zbog malog manevarskog prostora, a osobito zbog teškoća u snabdijevanju vodom, Korčulanski partizanski odred rijetko je imao više od 40—50 boraca. Ali iz te jezgre je do septembra 1943. godine otišlo u partizanske jedinice, na kopno, nekoliko stotina boraca.

Često se taj odlazak pretvarao u dramatično provlačenje kroz blokadu talijanskih ratnih brodova. Jednom su dva talijanska patrolna broda pritjerala u malu uvalu blizu Lovišta, na krajnjem rtu Pelješca, partizanski motorni čamac »Proleter«, s oko desetak mladih partizana koji su u tmurnoj novembarskoj noći 1942. godine krenuli u Biokovo. Talijani su, pošto-poto, htjeli da se dočepaju partizanskog brodića, pa su čekali svanuće, sigurni da im plijen ne može izmaći iz klopke. Komandir čamca Dragomir Bilčić tiho je, uz same hridi, provukao krhku brodicu i dok su Talijani čekali svoj plijen, »Proleter« je, pod zaštitom mraka i kiše, žurio prema južnoj obali Hvara, da bi naredne noći sretno stigao do slobodne obale podno Biokova.

Korčulanski partizani zadavali su dosta muke talijanskom okupatoru. U augustu 1942. godine napali su talijanski motorni jedrenjak »Dux« koji je prevezio rekvirirano ulje iz Vela Luke za Italiju. Nekoliko partizana u ribarskom čamcu, naoružani ručnim bombama vlastite izrade, preprečili su put velikom jedrenjaku, uništili teret i neometani se povukli na Korčulu.

U oktobru iste godine partizani su razoružali posadu signalne stanice iznad grada Korčule i onesposobili u Vela Luci tvornicu sardina koja je radila za talijansku armiju. Dva mjeseca kasnije grupa od 21 partizana, naoružana s 12 vojničkih, 6 lovačkih pušaka i ručnim bombama »made in Korčula«, doče-

kala je u zasjedi talijanski kamion, između Blata i Smokvice, ubila 10, a ranila 5 vojnika. Kamion je spaljen. Prilikom jednog od uobičajnih »čišćenja« otoka, u proljeće 1943. godine u kome su sudjelovali čak i tenkovi i artiljerija, partizani su iznenadno napali prethodnicu, ubili sedmoricu vojnika i zaplijenili dva puškomitraljeza i 6 pušaka, ali uz gubitak jednog druga.

Svi pokušaji okupatora da u toku 1942. i 1943. godine uništi partizanski odred na Korčuli bili su uzaludni.

Začetak partizanskog pokreta na poluotoku Pelješcu bio je sličan kao i na Korčuli. Ovdje je u 1941. godini postojalo 7 partijskih ćelija s 33 člana, 31 kandidatom i 53 simpatizera KP, a SKOJ je u osam aktivna obuhvatio oko 50 omladinaca. U jesen 1941. godine komunisti su formirali tri voda, a 18. decembra i partizansku četu, koja je imala 40 boraca, dva puškomitraljeza i oko 30 pušaka (oružje je oteto u rasulu vojske, aprila 1941. godine).

Do ljeta 1942. godine u svim selima je uspostavljena narodna vlast, a u novembru iste godine izabran je i kotarski NOO za poluotok.

U prvim borbenim akcijama, pri napadu na kasarne u lukama Drače i Crkvice, Pelješkoj četi pružili su pomoć blokovski partizani koji su preko mora došli u čamcima. Na meti su, zatim, linije veze, pa i dobro čuvani podmorski kabel kojim je Korčula bila povezana telefonsko-telegrafskim linijama s kopnom. Narod pelješke župe masovno se odazivao u svaku akciju, osobito prilikom rušenja te komunikacija.

U Perni je dio ove čete iznenadno napao talijansku posadu, ubio dva, a zarobio 9 talijanskih vojnika, uz plijen od dva puškomitraljeza, 11 pušaka, četiri pištolja, 30 ručnih bombi i 6 sanduka municije, U Orebiću je na prepad zauzeta kasarna i u dva navrata zarobljeno 26 žandara i domobrana, te 11 ustaških

finanaca, uz plijen u oružju i municiji. Talijani koji su pritekli u pomoć svojoj subraći bili su odbijeni uz gubitak od jednog zarobljenog i nekoliko mrtvih.

Pelješki partizani su se prebacivali preko mora i zajedno sa neretvanskim partizanima napadali talijanske posade na komunikaciji Dubrovnik—Metković.

U to vrijeme krenule su sa Pelješca i prve grupe boraca na Biokovo (oko 80 drugova), ponijevši sa sobom najveći dio zaplijenjenog oružja i municije, te zarobljenike.

Talijani i ustaše žestoko su reagirale na svaku akciju izvedenu na Pelješcu. Prva kaznena ekspedicija prohujala je poluotokom krajem marta 1942. godine, zatim se ponovila u septembru, pa još jednom u novembru i decembru. I naredna, 1943. godina, obilovala je paležom, pljačkom i »čišćenjima« u kojima su ubijeni nedužni ljudi.

Kad je polazio na oslobođenu teritoriju, okupator se, najčešće, osiguravao grupom talaca koju je tjerao ispred sebe, na čelu kolone, pretpostavljajući, s pravom, da partizani neće otvarati vatru na svoje ljude.

Partizanska četa ostala je neulovljiva čak i kada su tri puka divizije »Messina«, jačine oko 5.000 vojnika, sa stotinjak ustaških bandita pretražili svaku stopu poluotoka.

Jedna akcija peljeških partizana odjeknula je i u vrhovnoj komandi okupacionih snaga. U aprilu 1943. godine izvršen je u Neretvanskom kanalu napad na konvoj od 8 motornih jedrenjaka koji je imao i pratnju ratnog broda. Grupa boraca, predvođena Dragomirrom Bilčićem i Vickom Milatom, krenula je iz pelješke uvale Rasoha onim istim »Proleterom« koji je kliznuo talijanskim patrolnim brodovima one noći u novembru. Presjekla je put dvama motornim jedrenjacima.

Jedrenjak »Africano« satjeran je u uvalu Kozja na južnoj obali otoka Hvara. Tu je iskrعان plijen i

zajedno s pet zarobljenih talijanskih mornara predat hvarskim partizanima, a »Africano« je zapaljen. Drugi zaplijenjeni jedrenjak morao je biti napušten zbog intervencije ratnog broda iz pratnje konvoja. U toj akciji posada malog »Proletera« imala je dvojicu ranjenih.

Talijanski komandant mornarice u Dalmaciji, kontraadmiral Antonio Bobiese, odmah je reagirao uputivši depešu vrhovnoj komandi:

»Povodom akcije protiv natovarenog broda »Africano«, izvršene od strane partizana 14. o. mj. na južnoj obali Hvara, predlažem rasturanje letaka po otoku u cilju vraćanja posade, a u negativnom slučaju poduzeti izvršenje smrtne kazne nad odgovarajućim brojem talaca, u znak represalija zbog odvođenja 5 članova posade«.

Vrhovni komandant okupacionih snaga za Sloveniju i Dalmaciju, general Robotti, odgovorio je istog dana:

»U vezi s telegramom 10426 od 16. tek. mjeseca potpuno odobravam predložene represalije. Osim toga molim da se ispituju korist i mogućnost hitnog izvršenja kopneno-pomorsko-zračne represivne akcije na zonu ili mjesto iz kojeg je izvršen partizanski napad.«

Pelješac koji ima sve karakteristike otoka (prosječna širina ovog 70 km dugog poluotoka iznosi oko 7 km, a prevlaka kojom je vezan s kopnom široka je nešto manje od dva kilometra) redovno je bio zaposjednut sa nešto više od tisuću i pol okupatorskih i kvislinških vojnika, raspoređenih u utvrđenim garnizonima. Njima je uvijek mogla priteći brza pomoć preko mora iz jačih garnizona: Metkovića, Dubrovnika i Korčule. Stoga se brojno stanje Pelješkog partizanskog odreda najčešće ograničavalo najviše na 40 boraca. Međutim, taj malobrojni odred je stalnim uznemiravanjem, iznenadnim akcijama, uz punu po-

dršku naroda, satjerao okupatora u žicu i bunkere, ostavljajući utisak da na poluotoku ima bar deset puta više partizana.

Na Mljetu je prva partizanska puška planula juna 1942. godine. Talijani su žestoko reagirali: za svakog poginulog vojnika uzimali su 25 talaca. Represalije su, istina, zakočile odlazak Mljećana u partizane, ali nisu ugušile otpor. Na otoku je postojala partijska ćelija s pet članova i 16 kandidata. Nepotpuna deseti- na partizana stalno je za protivnika imala oko 500 vojnika talijanske obalske brigade.

Narodna vlast uspostavljena je u ljeto 1942. go- dine. Premda pod teškim uvjetima, Mljećani su us- pijevali održavati vezu s Pelješcem i Korčulom čam- cem na vesla, koji je prvoborac Petar Stjepić više od godinu dana uspješno skrivao od Talijana i njihovih špijuna.

Lastovo je, međutim, bilo više od dvadeset go- dina izolirano državnom granicom od ostalih južno- dalmatinskih otoka i naše obale. Ta izoliranost počela se narušavati u ljeto 1941. godine. Još 1940. godine izvršena je opća mobilizacija vojnih obveznika. Narednih godina Lastovci su, po pravilu, upućivani u ratnu mornaricu ili u jedinice izvan granice Jugo- slavije da ne bi, ni slučajno, došli u dodir sa svojim narodom ili u priliku da prebjegnu partizanima. Oko tisuću fašističkih vojnika stacionirano je na otoku.

Fašistička vlast, kao što je dobro poznato, nije uspjela ni za dvadeset pet godina svoje vladavine da odnarođi Lastovce. Nije uspjela da ih pri veže za svoj režim i Italiju ni vještački podignutim životnim stan- dardom, koji je bio daleko viši i od onog u samoj Italiji. Otok je, kao i Zadar, bio oslobođen svih carina, poreza i drugih dažbina, tako da su cijene svim proiz- vodima masovne potrošnje bile za nekoliko puta niže nego na Apeninskom poluotoku.

Nacionalni osjećaj i materinji jezik sačuvao se i pod najtežim progonima. Zajednička borba naroda i narodnosti Jugoslavije protiv fašističkih osvajača i njihovih domaćih slugu, za novo društveno uređenje, pod vodstvom Komunističke partije i druga Tita, nije mogla da ostane bez odjeka ni na Lastovu. Ma koliko su fašisti držali Lastovo u izolaciji i cenzuri, vijesti o partizanima stizale su sve češće.

Već od ljeta 1942. godine na Lastovu djeluje grupa komunista koja organizira jednu ćeliju KPJ i NOO (koji je i formalno oduzeo vlast Talijanima 8. septembra 1943, i počeo razoružavati njihovu vojsku još prije dolaska partizana na otok). Aktivisti prenose vijesti, proturaju letke i populariziraju antifašističku borbu, naročito u Dalmaciji, učvršćujući posebno kod najmlađih spoznaju da su sloboda i sudbina Lastova neraskidivo povezane s borbom naroda Jugoslavije, Komunističke partije i Tita, protiv fašističkih osvajača i iredentista, za slobodni, bolji i pravedniji život.

Rezultati takvog rada na Lastovu i borbe u ovom području južne Dalmacije donijeli su i velike plodove, naročito poslije kapitulacije Italije.

Vijest o kapitulaciji proširila se u ovom kraju poput ljetnje oluje, izazivajući neviđenu plimu snage i radost u redovima partizanskih boraca i cijelog stanovništva.

Okupatorski vojnici najprije su se ponašali kao da se ništa nije dogodilo. Ali ta maska nije sakrila strah i pripreme za povlačenje. Njihovi domobransko-ustaški saveznici na Pelješcu bili su još više ošamućeni. Jaki zaštitni odredi na dominantnim visovima oko garnizona i ojačane patrole govorili su o tome da Talijani procjenjuju da će ih svakog časa, na svakom mjestu, napasti jake partizanske snage. Oni nisu znali da je na Pelješcu tada bilo manje od trideset boraca, na Korčuli jedva dvadesetak, a na Mljetu ni upola od tog broja. U svakom stanovniku okupator

je vidio prurušenog partizana. I bio je u pravu. Malobrojni borci imali su i računali su na takvu podršku, znajući da sami ne bi lako izišli na kraj sa stotruko brojnijim protivnikom, doduše potučanim i demoraliziranim, ali još sposobnim da se pod oružjem i svojim brodovima povuče preko mora. Pozivu partizana odazvale su se široke mase stanovništva, gotovo cijela mladost, i taj odaziv prisilio je dojučerašnjeg osvajača na stvarnu kapitulaciju.

Ta narodna bujica pokuljala je najsnažnije na Mljetu i u Trpnju na Pelješcu.

Na dan kapitulacije Italije desetina partizana, koju su predvodili Mate Blajić, Petar Stjepić i Bartul Kržanić, opkolila je jednu talijansku četu i uputila jednog vojnika s porukom komandantu otoka da prihvati pregovore ukoliko želi da bez žrtava povuče svoju vojsku s Mljeta. Komandant je pristao na pregovore, ali je lukavo odugovlačio s prihvatanjem partizanskih uvjeta. Za to vrijeme talijanske jedinice su krenule, drugim putem, prema luci određenoj za evakuaciju.

Nenaoružani četrdesetogodišnji seljak Ivan Radulj našao se na putu čelnom odredu jedne kolone koja je izlazila iz sela Babino Polje. Mислеći da se tu, u blizini, nalaze partizani, Radulj se ispriječio koloni i zaustavio je. Drsko i vješto je zgrabio automat iz ruku čelnog oficira. Talijani su bili toliko zgranuti postupkom golorukog čovjeka da su stali kao ukopani. Da bi privukao pažnju partizana Radulj je iz otkočene strojnice opalio jedan rafal u zrak. Ali taj pucanj je tako uplašio ovu kolonu da su svi vojnici i njihove starješine pobacali oružje i opremu, bježeći sa ceste prema moru.

Ponesen ovim neočekivanim uspjehom Ivan Radulj nije imao strpljenja da sačeka partizane. Zajedno s omladincima koji su već prigrabili odbačeno oružje požurio je u selo, pravo pred kasarnu, da spri-

ječi povlačenje čete karabinjera. Kad je došao do žice pozvao je talijanske vojnike da polože oružje. Jedan karabinjer, kao da je čekao tu priliku, opalio je u Ivana. Smrt Radulja prelila je čašu strpljenja. Desetina partizana, potpomognuta naoružanim omladincima, navalila je na kasarnu i prisilila opkoljene Talijane da polože oružje. Ubojici Ivana Radulja sudio je narodni sud. Osuđen je na smrt strijeljanjem.

U Trpnju, na Pelješcu, utvrđeni bunkerima i žicom, pripremali su se za povlačenje preko mora jedan crnokošuljački polubataljon, samostalna četa i lučki odred, a u tri kilometra udaljenom selu Gornjoj Vrućici inženjerijski bataljon. U tom trenutku u mjesto je banuo Ivan Mordin Crni. Najstariji rukovodilac pokreta u južnoj Dalmaciji stigao je cestom u pratnji nekolicine partizana, sa i bez oružja, ne obazirući se na zaštitnice po okolnim brdima.

— Evo Mordina! — povikao je u strahu prvi vojnik kad je ugledao partizane i među njima markantnu figuru koju su uzalud tražili (po umnoženim fotografijama) godinu i više dana.

Ime sekretara Okružnog komiteta Partije za južnu Dalmaciju izgovarali su talijanski vojnici na Pelješcu sa strahom, ali i potajnim divljenjem. Njima je bilo dobro poznato da je Crni u ljeto 1942. godine pobjegao ustašama iz jurećeg vlaka na putu iz Metkovića u Mostar (kamo je polazio da uspostavi vezu sa partijskim rukovodstvom Hercegovine), da je istog dana ponovo pao u zasjedu i odveden u zatvor iz kojeg je pokušao pobjeći. Dok je pod stražom ležao u bolnici prebijen i smrskane noge spasli su ga mostarski komunisti jednim smionim prepadom na bolnicu, a zatim skrivali u gradu dok je prizdravio. Mordin je, ostavši hrom, -unatoč mnogih zasjeda, dopješačio natrag na svoj rodni Pelješac, gdje mu ni Talijani, ni čitava ustaška banda nisu mogli doći glave.

Sada taj čuveni partizan hrabro ide na talijanske cijevi. Talijanska patrola, u jačini od 12 vojnika, zastala je neodlučna da li da upotrebi oružje ili propusti Mordina i njegovu grupu. Kada je Mordin došao pred njih, pozvao ih je da pređu na stranu partizana i njihovih velikih saveznika. Komandir patrola je to odbio. Istog trenutka goloruki partizan Ante Suton nasrnuo je na čelnog vojnika i nakon kratkog rvanja oteo mu puškomitraljez. To je bio signal i za ostale da pograbe Talijanima oružje.

Garnizon, međutim, nije mislio da se preda. Dojučerašnji fašistički centurion pojavio se u pratnji prevodioca pred Ivanom Mordinom, pozdravio ga vojnički i čak se rukovao s njim. Tu, nadomak kasarne i bunkera iz kojih su virile cijevi mitraljeza, započeli su pregovori. Iza Mordina stajalo je svega nekoliko naoružanih partizana i veća grupa omladinaca bez oružja.

Pregovori su kratko trajali. Talijanski komandant je slatkoriječivo zamolio Mordina da sačeka dok ne prenese svojim oficirima ponuđene uvjete i svoj (tobožnji) pristanak na predaju oružja. Dok su partizani čekali ispred bunkera, talijanska vojska je neopaženo krenula prema brodovima. Uto se, iza leđa partizana, pojavio inženjerijski bataljon koji je u četverovrsnoj koloni žurio prema luci. Mordin je osjetio da nema više što čekati. Povukao se bez panike s brisanog prostora i nasred sela, uz pomoć mladeži, zatvorio put bataljonu. Omladinci bez oružja upali su u redove zaustavljene kolone. Počelo je, bez ikakvog ubjeđivanja, razoružavanje bataljona. To kod pojedinaca nije išlo bez otpora i rvanja. Čak su i poodrasli dječaci, koji su još nosili kratke hlače, grabili puške s ramena talijanskih vojnika i sklanjali ih u obližnje kuće. Istog popodneva položili su oružje domobranski žandari i financi, a do noći i crnokošuljački polubataljon, čiji

Delegati iz južne Dalmacije na putu za Livno, gdje je 29. I 1943. godine izabran i konstituiran NOO Dalmacije (na konju je Ivan Mordin Crni)

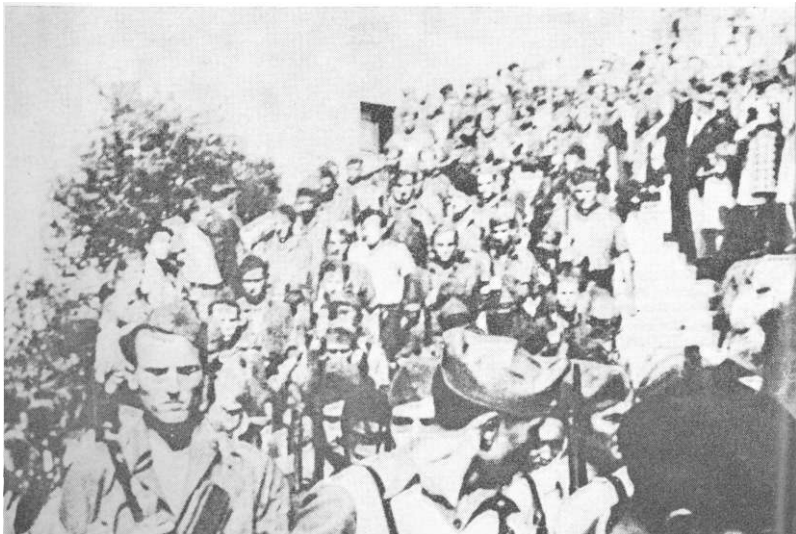
Ivan Mordin Crni, sekretar Okružnog komiteta KPH za južnu Dalmaciju, uložio je mnogo žara i napora u formiranje Trinaeste brigade. Crni je poginuo u februaru 1944. Narodni heroj

Ovako su izgledali borci Trinaeste brigade kada su se formirale prve čete i bataljoni u danima kapitulacije Italije

Svi Lastovci, sposobni da nose oružje stupili su u partizansku vojsku u času kapitulacije Italije, te su razoružali talijanskog okupatora koji je tlačio ovu stopu naše zemlje od 1918. do 1943. godine

su oficiri i komandant uspjeli pobjeći morem prema Korčuli, odnosno Italiji.

Pokušaj jednog talijanskog broda da nasilno uplovi u luku i prihvati svoje vojnike odbijen je vatrom. U toj kratkotrajnoj borbi poginula je Anuška Radeljević, najomiljeniji borac Pelješkog odreda. Mlada gimnazijalka iz Dubrovnika, zajedno sa starijom sestrom i majkom (sestra je zarobljena i strijeljana od Talijana) stupila je u narodnooslobodilačku borbu 1941. godine, a na Pelješac je došla početkom 1942. godine.

Velike količine oružja i ostalog ratnog materijala pale su u naše ruke i u Trpnju, na Mljetu i Korčuli. Samo na Mljetu je zaplijenjeno 350 pušaka, 13 teških mitraljeza, 9 puškomitraljeza, 12 minobacača i 4 topa. To brdo oružja trebalo je što prije dati u ruke boraca koji su odasvud masovno pristizali.

Kada je nakon nekoliko dana i formalno proglašena mobilizacija za sve muškarce od 18 do 40 godina, bilo je dovoljno ljudi i oružja ne samo za jednu brigadu, nego i za popunu drugih brigada na kopnu, te za novoformirane flotile partizanske mornarice. Nedostajalo je jedino iskusnijih komandira i komesara, prekaljenih boraca iz mnogih ofenziva, koji bi bili u stanju da dovoljno brzo udahnu čvrstinu i borbeni duh tek stvorenim jedinicama, da organiziraju vojnu i političku obuku i tako ih pripreme za nastupajuće teške borbe.

U tim danima dok su se na oslobođenom Pelješcu, Korčuli, Mljetu i Lastovu, kao i ostalim krajevima formirale jedinice, organizirala pozadina i narodna vlast, veliki problem, bar što se tiče ishrane i drugog zbrinjavanja, predstavljali su razoružani talijanski vojnici. Njihova vojna organizacija bila se potpuno raspala, a skladišta su imala mršave zalihe još prije kapitulacije. Sada su ti vojnici i oficiri morali biti upućivani mjesnom stanovništvu na ishranu.

Mržnja prema dojučerašnjem okupatoru, koji je žario i palio dvije i pol godine, a na Lastovu i svih dvadeset pet godina, kao da je nestala onog časa kada su ti vojnici položili oružje. Sada su ti vojnici odbacili ljušturu oholosti i vojne discipline, pokazujući svoje pravo lice i dušu napoličara, radnika, sitnih zanatlija i seljaka koji jedva čekaju da se vrate svojim porodicama.

Partizani nisu ni smatrali razoružane Talijane zarobljenicima, a još manje neprijateljima, pa su se oni slobodno kretali među narodom i vojskom. Nije bilo čudo vidjeti da za istim stolom dijele koricu kruha partizan i talijanski vojnik.

Prebacivanje razoružanih vojnika iz ovog područja u luke južne Italije, koje su već bili zauzeli saveznici, trajalo je više od deset dana, pošto se transport uglavnom vršio noću, zbog opasnosti od njemačkih aviona. Kako su se na Korčulu i Lastovo bile povukle talijanske jedinice iz Hercegovine, Metkovića, Pelješca i drugih garnizona u južnoj Dalmaciji, gdje su djelomično razoružane, našim i talijanskim trgovačkim brodovima prevezeno je tada s ovih otoka u Italiju nekoliko tisuća vojnika i oficira potučene armije.

Sigurno je da humano ponašanje naroda i boraca naspram dojučerašnjeg osvajača, njihov neposredni dodir kao razoružanih jedinki s narodom, pokretom i vojskom — koji znaju da praštaju — djelovao na jedan broj talijanskih vojnika da stupe u partizanske redove. Unatoč mogućnosti da kažu zbogom oružju i odu kući, minobacačlija Đovani Boreli, mitraljesci Federa Đusto, Gaibo Tagaj, Adamo Macoli, vojnici Đuzepe Macaroli, Đuzepe Piškopelo, Augusto Vitali, Đovani Mikeli i mnogi drugi, znani i neznani po imenu i prezimenu, ostali su u ovom dijelu Jugoslavije da se zajedno s jugoslavenskim partizanima bore i za slobodu svoga naroda.